

Juha Varto

IHMISEN SEURAAMINEN

Olemme tottuneet pitämään itsestäänselvänä, että kasvatusta kuuluu elämään, jopa juuri sellaisena modernina projektina, jona se esiintyy länsimaissa. Tämä on niin itsestäänselvää, että kauppamme tätä käsitystämme yleisenä hyvänä myös sinne, missä on aivan erilainen historia, erilaiset tavoitteet ja perustat. Suuri osa maailmaa elää esimodernia aikaa, jota ei ole pahemmin järkyttänyt edes länsimaisen kauppataivan, tekniikan ja hyödyn ryntäys; ajattelutavat eivät ole vielä muualla muuttuneet niin paljon, että voisi ajatella modernin saapuneen kaikkialle. Moderni kun vaatii mutkikasta maailman erottamista ihmisestä ja välineellisen järjen luomisesta, mikä taas synnyttää kuvitelman suoraviivaisesta vaikuttamisesta, jossa ainakin ihmisen järkeä voidaan koulu eri tarpeisiin vaikka muut alueet ihmisestä jäisivätkin vähemmälle vaikutukselle. Esimoderni vaatii aikamoisia muutoksia ottaakseen vastaan nämä ajatukset.

Esimoderni kasvatusta on hyvin erilaista kuin oman aikamme kasvatusta. Niinpä myös keskustelut ovat hyvin erilaisia. Näin on jo senkin vuoksi, että massakasvatusta, kaikkien kasvattaminen ja julkinen kasvatusta tulivat vasta modernin ajattelutavan mukana. Yhden ihmisen kasvattaminen näyttää olevan selvän eron paikka: esimoderni keskustelu puhuu yhden ihmisen kasvattamisesta. Ajatus yksilöllisestä kasvatuksesta tuntuu - varsinkin sosiaalidemokraattisessa Pohjolassa - varsin vieraalta vaikka kasvatuksen klassikot puhuvat oikeastaan vain yksilöllisestä kasvatuksesta; Platon, Rousseau ja Schiller pitivät yhden ihmisen kasvattamista jo hyvin vaativana tehtävänä kenelle tahansa, joten oli turha kuvitella kokonaisten joukkojen kasvattamista. Kuten Platonin pettynyt teos *Lait* toteaa, joukoille tarvitaan pikemminkin manipulaatiota, kuria, uskontoa ja lakeja; kasvatusta meni heidän kohdallaan hukkaan. Tietenkin, jos katsoo historiaa, huomaa, että juuri

Lakien mukaistahan suurin osa modernia kasvatusta on ollutkin - manipulaatiota, kuria, uskontoa ja lakeja - vaikka puheet ovat muuta muistuttaneet.

Mutta on muitakin eroja. Mitä selvemmäksi modernissa tulee, että kasvatusta on julkista ja tähtää hyödylliseen yhteiskuntakelpoisuuteen, sitä ilmeisempää myös on, että kasvatusta on vapautettava satunnaisuuksista ja sitoutumisesta yksittäisiin kasvattajiin ja heidän erityisyyteensä. Vaikka kasvattaja on aina ihminen, hänet on "luotava uudelleen", jotta kasvattava piirre hänessä olisi ammatillista ja osuisi kasvatettavassa vain tiettyihin piirteisiin. Antiikin *Paideia*-ihanne, jossa kasvattaja koko elämällään kasvatti kasvatettavaa, on pyritty poistamaan modernista ajattelusta.

Kasvatuksesta keskusteltaessa moderni kasvatuskäsitys on aina etusijalla. Niinpä keskustelussa kyse on tiedollisesta tai yhteiskunnallisesta kasvattamisesta, ihmisen tekemisestä kykeneväksi demokratiaan, tasa-arvoon, yhteiskuntaelämään ja huolehtimaan tulevaisuudesta. Tähän kaikkeen pyritään tiedon opettamisella, opettamalla hallitsemaan maailmaa käsitteellisesti ja mallien avulla. Näin on, koska modernin päämäärä oli poliittinen, emansipatiivinen; tietyt luokat yhteiskunnassa ovat yhä täysin hirttäytyneet tähän 1700-luvun päämäärään ja näkevät vain sen tärkeänä kasvatuksessa. Tiedämme kuitenkin, että myös ennen modernia aikaa kasvatusta on ollut keskeinen huoli, kuten myös sen, että kasvatuksen päämääristä ja keinoista on eri aikoina vallinnut varsin erilaisia käsityksiä.

Mainio lapsuuden historia, jonka Philippe Ariès kirjoitti jo lähes viisikymmentä vuotta sitten, kertoo havainnollisin tavoin, kuinka erilaisia ja meidän maailmastamme katsoen käsittämättömiäkin kasvatuksen periaatteet ja päämäärät ovat joskus olleet. Jos lasta ei ole käsitelty kuin villipetoa, hänet on joka tapauksessa usein alistettu vuosien nöyryytykselle, jonka hän on pannut kiertoon seuraavan sukupolven aikana. Toisaalla taas lasta on pidetty viattomana ja pahan saavuttamattomissa, ja niinpä kasvatusta on ollut viattomuuden asteittaista ja tietoista tuhoamista, jotta nuori alkaisi ymmärtää "elämän realiteetteja". Päämäärinä ovat olleet pelkkä selviäminen, nokkeluus, kierous, moraalisuus tai epätodellisesti kuvattu hyveellisyys.¹

Epäluuloa menneitä kohtaan?

Menneitten vuosisatojen moninaisten käsitysten keskellä voi huomata erään ajatuksen, joka nousee aika ajoin esille ja saa yleensä tukea hyvinkin erilaisista lähteistä: ajatus kasvamisesta seuraamalla toista ihmistä. Tässä ajatuksessa

¹ Philippe Ariès, *L'Enfant et la vie familiale sous l'ancien régime*. Plon, Paris 1960.

ajatellaan, että toinen ihminen on ihmisenä olemisen ja elämisen malli, joka elävänä ja muuttavana voi loputtomasti toimia ohjeena toiselle. Tämä on luultavasti myös eräs kiistellyimmistä ajatuksista, koska aina on myös tajuttu, että jokainen yksittäinen ihminen on liian rajallinen ollakseen malli tai ohje toisille. Kussakin ihmisessä voi ihmisyyys toteutua vain osittain ja usein juuri tavoilla, jotka eivät ehkä ole muille mahdollisia tai toivottaviakaan. Samalla on muistutettu, että jokaisessa ihmisessä on myös vikansa tai puutteensa, jotka saattavat seuraamalla muuttua paljon pahemmiksi kuin alkuperäisessä elämänyhteydessään. Seuraaja voi oppia toisesta vain sen, mikä tässä ei ole oppimisen arvoista. Jälkimmäisestä on monia esimerkkejä, varsinkin niistä, jotka ovat itse korottaneet itsensä malleiksi tuleville sukupolville: monet maanisät ja hengelliset johtajat ovat kehittäneet itsessään, elämässään ja opeissaan ihmisyyttä suuntiin, joista ei ole ollut tuleville sukupolville etua vaan pelkkää haittaa.

Ehkä tunnetuin kirjallisuudessa pohdittu seurattavan ja seuraajan suhde on Sokrateen ja Alkibiadeen suhde Ateenassa. Suhdetta on kuvattu monella tavalla², mutta pääosin on tulkittu, että vaikka Alkibiades oli Sokrateen läheinen oppilas ja tämän opetettava, Alkibiades on mallitapaus tilanteesta, jossa seuraaja poimii seurattavasta itselleen sopivat ja merkitysyhteydestään irrotetut "viisaudet" ja käyttää niitä niiden vastaisesti, ikäänkuin tahallaan unohtaen, missä ja kuinka nämä viisaudet olivat tulleet ilmi. Alkibiades on ehkä turhaan leimattu moraalittomaksi seuraajaksi ja samalla Sokrates epäonnistuneeksi seurattavaksi, mutta tämä tulkinta on kuitenkin ollut rakas kaikille niille, jotka ovat suhtautuneet epäluuloisesti seuraamiseen kasvatustapana. Toinen vastaavanlainen suhde oli Platonin ja Syrakusan prinssin kasvatussuhde.³ Kristillisessä perinteessä Juudas on vastaavassa asemassa; tätä suhdetta ei ole vielä kukaan käsitellyt tarpeellisella vakavuudella vaikka Juudas on ratkaiseva henkilö tämän uskonnon synnylle. Seuraamisen epäonnistuneesta asetelmasta on syntynyt runsaasti havainnollista kaunokirjallisuutta, jonka pääpöytäkirjana on ollut varoittaa ketään seuraamasta toista auktoriteettina tai ketään antautumasta seurattavaksi.

Keskustelu auktoriteetin arvosta onkin kuulunut osana seuraamisen ajatukseen. Olemme eläneet jo pari erityisen kriittistä vuosisataa, joiden aikana auktoriteettia ja siten seuraamisen ajatusta on opittu epäilemään, opittu se jopa hylkäämään ja kaikkialla näkemään siinä vain kielteisiä piirteitä, jopa siinä määrin, että sana "auktoriteetti" on nykyisin perusvivahteeltaan kielteinen, vaikka sanan perusmerkitys korostaa omaperäisyyttä ja itsenäistä voimaa, jonka piti olla kadehdittava. Meillä on tähän suhtautumiseen hyvät historialliset syyt, mutta toisaalta jokaisella on myös intuitio auktoriteetin myönteisestä merkityksestä

² Katso Juha Varto, *Mitä Platon todella sanoi? Niin&näin* 1/2002. 68-71.

³ Platon, *Seitsemäs kirje*. Platon, *Teokset*, 7. Otava, Helsinki 1990.

kasvatuksessa ja perinteen siirtämisessä. Niinpä kiistely seuraamisesta ja auktoriteetista on aina kahtalainen.

Kiistelyn takana on vakava usko siihen, että esikuvan tai mallin ajatuksessa on *kuitenkin* jotakin arvokasta. Itämaisissa ajatustavoissa korostetaan opettajaan luottamista ja hänen mallinsa seuraamista; nämä ajatukset on otettu Suomessakin vastaan innolla erityisesti kamppailulajien harrastajien keskuudessa ja sieltä ne ovat valuneet keskusteluun etiikasta, ihmisten auttamisesta ja keskinäisestä ymmärtämisestä. Samoin taiteessa ja käsityössä mestarin ja oppilaan suhde on eräällä tavalla idealisoitu nykyisenä aikana vaikka tällaisia suhteita ei enää sanottavasti voikaan olla; koulutusjärjestelmässämme tapaa kuitenkin usein hehkutusta, jossa sisältönä on, kuinka joku "suuri" mestari lähes aineettomasti vuodattaa oppilaisiin taitonsa, jossa nämä kehittyvät sitten kukin omiin suuntiinsa. Uskonnollisessa perinteessämme Jeesuksen seuraaminen on ollut tärkeä kasvatuksen keino, jossa tietenkin on erona edellisiin, että kasvatettavan on valittava joku, joka edustaa seurattavaa, koska tämä ei voi enää olla läsnä. Tällainen edusmiehen tai -naisen seuraaminen on synnyttänyt monia herätysliikkeitä ja myös katastrofeihin päättyneitä hurmoshenkisiä lahkoja. Joka tapauksessa ajatus seuraamisesta on hyvin elävä ja sitä kokeillaan useilla tavoilla ja tahoilla.

Tilan luomista?

Kasvatettaessa lasta ja nuorta taiteen avulla kasvatettavalle ei suinkaan anneta eteen sitä, mitä hänen pitäisi tehdä vaan hänen otaksutaan oppivan kuuntelemaan opettajaa tietyllä tavalla, kun tämä tehtävänannossa kuvaa omaan kokemukseensa nojaten, mitä olisi tehtävä. Seurattava, siis opettaja, pyrkii kuvaamaan, mutta kieli, jota käytetään, on aina riittämätön. Silti seuraaja, siis oppilas, ymmärtää ainakin ajan kanssa, kuinka hänen on ymmärrettävä se kuvaileva puhe, jonka tuloksena hän voisi tehdä sen, minkä vain hän itse voi tehdä. Hän myös ymmärtää, mikä on opettajan asema, joka on siis seurattavan asema. Tähän kuuluu myös luottamus seurattavan taitoon, josta seuraajalla ei voi olla kuin hatara käsitys, mutta jonka käsityksen läpi hän oivaltaa tiettyjä kokonaisuuksia, ajan kanssa yhä useampia, jotka antavat merkityssisältöä seurattavan puheelle.

Seuraajan ja seurattavan välillä on erityinen *tila*, joka taiteella opetettaessa tulee usein dramaattisella tavalla esille, kun yhdessä ainoassa tehtävässä kummatkin saattavat oivaltaa hyvin suuria asioita: tehtävän itsensä, keskinäisen suhteensa, tiedollisia, arvoihin liittyviä, teknisiä ja taiteellisia asioita. Oppilas voi saavuttaa tällaisen oivalluksen vain yhteydessä opettajaansa, vaikkei voikaan sanoa, että opettaja "antaa" nämä asiat hänelle, sillä usein molemmat ovat yhtä

hämmästyneitä oivallusten laadusta. Jopa kritiikkikeskustelu taiteellisten suoritusten äärellä voi herättää oivallusta, joka perustuu kiinteään siteeseen seuraajan ja seurattavan välillä. Taideopettaja on opetuksessaan läsnä hyvin moninaisesti, puheensa, tekojensa, teostensa, taitonsa, tietojensa ja elämäntapansa mukaan eikä hän voi rajata näistä mitään pois, koska seuraaja joka tapauksessa käyttää koko tätä arsenaalia niiltä osin kuin sen tuntee. Niinpä kasvattaminen taiteen kautta ja avulla tavoittaa kasvatettavan usealla eri tavalla, joita yhdistää toisiinsa se, että ne koskettavat elämistä, elämisen tapaa ja asennetta elämään.

Side?

Erona seuraamisen ja monen muun kasvatuseriaatteen välillä on, että seuraamisessa kasvatettava ja kasvattaja (se, ketä seurataan) sidotaan kiinteästi toisiinsa. He eivät ole kasvatuksen subjekti ja objekti vaan keskinäisessä riippuvuussuhteessa siten, että kasvatusta on mahdollista *vain niin kauan kun* kasvattaja sitoutuu olemaan seurattava ja kasvatettava sitoutuu seuraamaan kasvattajaa. Platon, joka on esittänyt monia tärkeitä huomioita tällaisesta sidoksesta, muistuttaa aikalaisiaan Theban sotilaiden kasvatuseriaatteen, jossa nuorempi ja vanhempi oli sidottu toisiinsa yhteisen kunniakäsitteen avulla, jolloin kumpikaan ei voinut - kasvojaan ja siis kunniaansa menettämättä - olla pyrkimättä olemaan aina hyvä tai paras.⁴ Tämä hyvä tai paras tapahtui tietenkin inhimillisessä mittakaavassa, elämisessä ja sen satunnaisissa kohtaloissa ja tavassa selvitä niissä niin, että kummankin ihmisyyttä säilyi toisenkin silmien tarkastelussa. Tämä esimerkki kuvaa seuraamisen vaatavuutta: kasvatuksessa on oltava jokin osaamista, tietämistä, saavuttamista ja lopputulosta arvokkaampi, joka yhdistää kasvatettavan ja kasvattajan. Platon puhuu tässä yhteydessä rakastamisesta; rakastaminen onkin jäänyt käsitteeksi, jolla on pyritty kuvaamaan sitä outoa riippuvuutta, jolla kasvatettava ja kasvattaja ovat sidoksissa toisiinsa.

Nykyaikainen kasvatuksen tutkimus on keskittynyt moderniin kasvatustieteeseen, joka on suurelta osalta määrällistä ja tilastollista massojen tutkimista. Toisena puolena kasvatuksen tutkimusta on psykologinen tutkimus, joka sekin seuraa täsmällisten tieteiden esimerkkiä ja mieluummin luo itse käsitteensä kuin ottaa ne elämästä. Näistä kummassakaan ei ole suuremmalti tilaa sellaiselle kasvatuksen tutkimukselle, jossa peruskäsitteenä olisi rakkaus ja jossa voisi puhua kunnian, kiintymyksestä, luottamuksesta ja seuraamisesta. Niinpä

⁴ Platon, *Pidot*. Platon, *Teokset*, 3. Otava, Helsinki 1979. Faidroksen puhe 178de.

voidaan lähteä oletuksesta, että seuraamalla kasvaminen ei kuulu nykyisin tunnistettavan tutkittavissa olevan kasvatus-käsityksen alle.

Tämä on varsin hämmästyttävää, kun kasvatettavien kokemukset omasta kasvatuksesta silloin, kun kasvatus on ollut onnistunutta ja vaikuttavaa, viittaavat yleensä tilanteisiin, joissa tuskin on mitään yleistä, helposti jaettavaa, mutta sen sijaan paljonkin tunteenomaista ehdottomuutta, muutoksen kokemista ja eräänlaista antautumista vieraalle, jollekin, jota ei heti ymmärrä. Seuraamisen mukana kasvatettava yleensä oppii itsestään ja tuntemisistaan paljon, koska hän joutuu luottamaan itsessään tällaisiin piirteisiin sen sijaan, että saisi kaiken aikaa tulkinnan ja varmuuden itsensä ulkopuolisten käsitteiden tai tiedon kautta. Niinpä rakkauden, kunnian, kiintymyksen ja luottamuksen kokemukset nousevat tärkeiksi.

Hetkisyys?

Seuraamisen erityisyys on sen hetkisyudessa. Kun muut kasvatusperiaatteet asettavat yleisiä ja abstrakteja tavoitteita sekä sitten keinoja näiden saavuttamiseksi, seuraamisessa ei voi olla tällaista asettamista, koska jokainen hetki elämistä on ratkaiseva hetki. Voi syystä sanoa, että jokainen teko ja hetki ovat totuuden hetkiä. Tämä on kiinnostavaa senkin vuoksi, että kun ihmiset kertovat lapsuudestaan ja nuoruudestaan, useimmiten paljastuu, etteivät vanhempien tai koulun tavoitteet ja pitkäjänteisyys ole ratkaisseet ihmisen tulevaisuutta vaan jokin hetki, tapahtuma, kokemus, sana tai oivallus, joka on ollut osa arjen tapahtumista. Seuraamisen kohdalla näin on välttämättä, koska toisen seuraaminen on kuin toinen toistaan seuraavien merkityksellisten aktien jono, jotka asettuvat elämäksi ja sen eri tavoin arvotetuksi kokemukseksi. Kun seuraa toista, mikään ei ole merkityksetöntä tai ikäänkuin oheistapahtumista; kaikki, mitä tapahtuu, tapahtuu todella, koska sitä on todistamassa (ainakin) kaksi ihmistä.

Kreikkalaisessa kasvatuskäsityksessä, joka näkyy monin tavoin Platonin ja Aristotelin kirjoituksissa, pidettiin itsestään selvänä, että seurattava oli elävä ihminen. Myös ideaali ihmiselle voi olla vain elävä ihminen, koska kaikki muut - kuvat, ideat, ajatukset, periaatteet, idealisaatiot ja jumalat - ovat ulkopuolella eletyn hetken, ne eivät ole hetkessä kiinni ja siten ihmiselle ymmärrettäviä ja koettavia. Kokemus tarkoittaa sitä, minkä saa kiinni hetkessä, joten ajatukset ja tekstit eivät ole kokemusta. Elävä ihminen, juuri puutteinen ja juuri hetkellisenä voi selvimminkin osoittaa, että hetkisyys on ainut todellisuus, jossa voi mitata itseään, punnita tekojaan ja tarkastella mahdollisuuksiaan ihmisenä.

Carpe diem, tartu hetkeen, on ollut monen viisaan ja vähän tyhmemmänkin hokema loitsu. Hetkeen tarttuminen on kuitenkin varsin vaikeaa niin kauan kun on yksin maailmassa, yksin joko toimijana, jolle on kohteita, tai yksin kohteena, jolle toimitaan (kuten oppilaana tai kasvatuksen kohteena). Maailma ja tapahtuminen lipuvat sivu ihmisen, ne eivät oikein kosketa tai osu ihmiseen. Maailma tapahtuu jossakin toisaalla ja jollekulle toiselle, mutta minut se tavoittaa vain välillisesti. Yhteisö on se, missä ihminen näyttää kokevan tapahtumisen myös itseään koskevana, ikäänkuin maailma olisi olemassa enemmän yhteisölle ja vähemmän yksilölle. Juuri tämän vuoksi individuaalinen hetkeen tarttuminen on vaikeaa: on vaikea ajoittaa hetkeä, joka olisi muutakin kuin se, minkä kuvittelen, ja niinpä useimmiten tarttuu hetkeen, jota ei ole muille ja joka ei olekaan todellinen. Kuitenkin itse ilmaisu, *carpe diem*, kehottaa tarttumaan hetkeen, joka *sattuu* kohdalle, joka ei ole itse luotu vaan on tavalla tai toisella yhteinen.⁵ Tarttumisen todellisuus on ilmiselvästi kiinni muista ihmisistä ja heidän antamastaan yhteisestä toden kokemuksesta, joten seuraamisen mukana tuleva yhteisöllinen tai ainakin intersubjektiivinen tila luo mahdollisuuden tarttua siihen, mitä on, sen sijaan, että tarttuisi jatkuvasti kiinni toiveisiinsa tai kuvitelmiinsa.

Tässä suhteessa seuraaminen on konkreettista kasvattamista, koska juuri kasvatettavan kuvitelmat ja toiveet, virtuaaliavaruus, jota pää tuottaa joka hetki, katoavat sellaisessa hetkittäisyydessä, joka on kiinni muustakin kuin itsestä, joka on kiinni yhteisestä, jonkun toisen kanssa jaetusta kokemuksesta. Tällainen konkreettisuus voi olla jopa pelottavaa, sillä siinä ei ole puskuria, jonka kuvittelukyky yleensä asettaa koettavan ja itsen väliin. Kun seurattava osoittaa selvästi, kuinka todellista koettava on, kuinka sitä ei voi välttää kuvittelemalla, se todella on siinä. Kehollisten taitojen oppimisessa - esimerkiksi liikunnassa ja käsin tekemisessä - seurattava (opettaja, valmentaja) voi hyvin selvästi pudottaa toiveista, asettaa paikalleen ja osoittaa, missä tapahtuu, vaikka seuraaja (urheilija, tekijä) yrittäisikin *tulkita* tapahtumia itselleen otollisiksi. Tämän saman selkeyden saa mukaan kaikkiin taitoihin, kun kasvatettava luottaa seurattavan kokemukseen.

⁵ Tunnumme ilmaisun Horatiuksen oodista (1, 11, 8) ja siinäkin yhteydessä se viittaa yhteiseen maailman kokemiseen.

Sapias, vina liques et spatio brevi

spem longam sesece.

Dum loquimur fugerit invida aetas:

Carpe diem, quam minimum credula postero!

Pyrkimyksenä toisenlainen kasvaminen

Kasvatuksen teoreetikkojen ja kasvatustieteen ajatukset perustavat yleisyyden etsimiseen, ideoihin ja ideologioihin, joista tärkein on yhä Valistuksen ja emansipation ideologia. Kuitenkin jo Valistuksen aikana huomattiin, että näiden rinnalle on syytä saada toisenkinlaista kasvatusta. Tarvitaan kasvatusta, joka tuo tullessaan - vaikka ei ehkä opeta - suurta viisautta nähdä, kuulla se, mitä on nyt, mitä on läsnä, mitä nyt tapahtuu. Samalla tulee esille, mitä tämä kaikki edellyttää kasvavalta, muuttuvalta ihmiseltä, jonka elämä ei ole missään asetettu universaalisti lukkoon, valmiiksi. Koska maailman tapahtuminen ei ole arvattavaa eikä sitä voi ohjeistaa, myöskään kasvavalta vaadittava viisaus ei ole ohjeistettavissa. Ei ole siis mahdollista tehdä sellaista opinto-ohjelmaa, joka ennakoisi sattuvasti sen maailman, johon kasvava on kasvamassa. Juuri tämän vuoksi puhutaan juhlapuheissa esimerkiksi sivistysyliopistosta tai koulun kohdalla yleissivistävästä koulusta. Ajatuksena on, että valmiudet, joita kasvatus antaa, olisivat niin joustavat ja niin perustavaa laatua ihmisenä olemisen kannalta, että ne pätsivät myös arvaamattomissa uusissa yhteyksissä. Tällöin koulutusohjelma-ajattelu tai lukion käyttäminen lyhyen tähtäimen taloudellisen nousun varmistamiseen Nokia-koulutuksella ovat mahdollisimman kaukana siitä, mitä tehtäviä kasvatukselle on tavattu antaa. Sivistys tässä mielessä on selviämiskeino myös maailmassa, jossa ei ole tämän hetken ehtoja.

Ihmisen tärkein selviämiskeino biologisesti on hänen sopeutumiskykynsä. Tämä koskee myös kognitiivisia piirteitä. On selvää, että antropologinen ja historiallinen tieto ei ole tässä vääristeltävissä: kansat, jotka ovat olleet sopeutuvia ja joustavia arvaamattomiin ja uusiin tilanteisiin, ovat selvinneet ja kehittyneet. Tämä edellyttää aivan tietynlaista suhtautumistapaa maailmaan: ihmisen on oltava neuvokas, ovela, kriittinen ja nopea. Tämä taas edellyttää, että hän pystyy näkemään, missä maailma on, mitä se on ja kuinka se on. Tämä on ihmisen taitavuutta.

Seuraamalla voi oppia taitoja, joita ei muulla tavoin helposti saavuta. Seurattava osoittaa joka hetki, ettei toista voi arvata: vaikka seurattava joissakin asioissa olisikin arvattavissa, yhteinen ympäristö saa tutunkin asian ja toistetunkin reaktion näyttämään erilaiselta. Niinpä (1) herkkyys maailmalle, (2) rohkeus hetkelle ja (3) toisen kohtaaminen ovat taitoja, joita voi oppia seuraamalla. Seurattava voi opettaa näitä taitoja, mikäli hän ei omaksu kokeneen, tietävän ja asioita hallitsevan roolia vaan kohtaa asiat sellaisina kuin ne eteen tulevat eikä peitä

tässä eteen tulemisessa syntyviä hämmästyksen, outouden, neuvottomuuden ja ihmettelyn tuntemuksia.

Seuraamalla kasvaminen tulee ihmiselle luonnostaan, sillä jokaisella on joku, jota seurata. Länsimaisessa ja kristillisessä kasvatuksessa on pidetty keskeisenä, että vanhemmat tai toinen vanhempi toimii seurattavana, kunnes hän jättää tämän tehtävän jollekulle institutionaaliselle kasvattajalla ja ikäänkuin katoaa seurattavuudesta. Platon havaitsi tässä monia ongelmia, jotka ovat tulleet sitä ilmeisemmiksi, kuta enemmän maailmamme on alkanut muistuttaa sodan repimää Ateenaa. Useimmilla lapsilla on vain toinen vanhempi, useilla todellisesti ei ketään. Kun lapsi tai nuori on tekemisissä vanhempiansa kanssa, hän saa huomata, että näitä ei kiinnosta toimia seurattavina vaan he haluavat "oman elämän", jossa lapsella oikeasti ei ole sijaa. Vanhemmat käyttävät lapsiaan keskinäisessä kiistelyssään, kilpailevat näiden suosioista ja edellyttävät lastensa "maksavan" kasvatuksesta hyvillä koulu- tai urheilusuorituksilla.

Platon ehdotti omille aikalaisilleen, että vanhemmat mahdollisimman varhain luopuisivat edes yrittämästä olla seurattavia, koska he komplisoidun arkielämän vuoksi eivät kykene tähän tehtävään, eivät varsinkaan omille lapsilleen. Heillä on liian paljon roolitusta, liian paljon odotusta ja liikaa vaateita omille lapsilleen. Vanhempien seuraamisessa suosion tavoittelu, kosto ja muut epäsuotuisat tuntemukset saattavat täysin pilata kasvamisen seuraamisessa. Tämä koskee sekä kasvattajaa että kasvatettavaa. Sen sijaan joku läheinen ystävä, jonka seuraamista tällaiset tekijät eivät määrää, sopii paremmin lapsen tai nuoren esikuvaksi. Platon esittikin, että vanhemmat valitsisivat lähipiiristään jonkun aikuisen, joka toimisi lapsen tai nuoren seuraamisen kohteena, jonkun, joka on tarpeeksi lähellä, jotta seuraaminen on luontevaa mutta joka on myös tarpeeksi kaukana, jotta seuraamiselle jäisi kasvattava tehtävä.

Etäisemmän ystävän seuraaminen on mahdollista kaikissa kasvattamisen aloissa: tietämisessä, osaamisessa ja ajattelussa. Tietämisessä se on dialogin käymistä niistä asioista, joiden tietäminen on tarpeellista. Kun dialogin toisena osapuolena on elävä ihminen, jolla on juuri sillä hetkellä kaikki aika kasvatettavaa varten, dialogi toimii kuten sen nimensä mukaan on toimittava: siinä syntyy yhteinen tila, jossa kummatkin voivat kehittää itseään keskinäisen oppimisen sisällä.⁶ Kuten Platon hyvin esittää, vain elävän ihmisen jatkuva kommentointi, kysyminen ja korjaaminen johtaa oppimiseen, kun sen sijaan laumassa oppiminen tai kirjoista oppiminen johtavat molemmat pääosin viisasteluun, pedanteriaan ja

⁶ Katso: *Kohtaaminen taitona - Dialogisuus ihmistutkimuksen lähtökohtana ja menetelmänä*. Toim. Matti Vilkkä. LAMK, Lahti 1996. Sekä: Varto, "Dialogi." kirjassa *Taide keskellä elämää*, toim. Bardy et al. Hki:Like 2007, 62-65.

kyvyttömyyteen erottaa olennainen epäolennaisesta. Toisen ihmisen kontrolli, keskustelu ja asioiden sitominen yhä uusiin käytännön tilanteisiin synnyttää aivan omanlaisensa oppimismahdollisuuden, jossa pelkän tietämisen tai osaamisen sijasta lopputuloksena on taitamista. Seuraaminen on näin ensi sijassa taidon oppimista, koska tiedot ja osattavat asiat asettuvat seuraamisessa elämisen yhteyteen, eivätkä ne siis voi tulla opituiksi vain irrallisina, sellaisinaan, vailla yhteyttä, joka antaa niille myös sovellusmahdollisuuden ja moraalisen merkityksen.⁷

Seuraamisen poikkeuksellinen merkitys tulee esille dialogissa. Kreikkalaisten jälkeen lukuisat mystikot pyrkivät löytämään opettamis- ja oppimistavan, joka ei sitoudu satunnaiseen perinteen välittämiseen vaan "elävään sanaan". Sana voi olla elävä, mikäli joku on elänyt sen ja pystyy sitten välittämään sen toiselle niin, että elävyys säilyy. Elävyys tarkoitti sanan liittymistä eletävissä olevaan elämään ja koettavuutta siinä yhteydessä, joka oli ihmiselle kulloinkin mahdollinen. Moni jumalaansa etsinyt niin Islamissa kuin Kristinuskossakin oli pettynyt tapaan, jolla sana välitettiin, koska se välitettiin lakina tai perinnäistapoina, jotka usein olivat järkeä loukkaavia ja sopimattomia elämään. Jos sanaa arvosteli, sai päälleen syytökset, joiden taustaksi alkoi rakentua absurdi väite, että sanan onkin oltava järkeä loukkaava ja sopimaton elämään. 1200- ja 1300-luvun mystikoilla on selvä vastustus tällaista ihmisen loukkaamista kohtaan: jos sana on tarkoitettu ihmiselle, sen on oltava ymmärrettävä.

Näin syntyy sekä kristittyjen että muslimien toisinajattelu, joka ei ole vielä kukaan kadonnut, mystiikka, joka hakee elävää sanaa, elävää opetusta, jotakuta, jota seurata. Muslimiperinteessä tästä on erinomaisia kuvauksia yksittäisten sufilaisten liikkeiden historioissa, joissa korostetaan, kuinka oppiminen tapahtuu seuraamalla opettajaa, elämällä tämän kanssa, olemalla tämän kanssa dialogissa kaikissa elämän askareissa, myös arkisimmissa.⁸ Kristillisessä perinteessä erityisesti karmeliittojen pyrkimys yhdistää syvä yksilöllinen hartaus käytännölliseen yhdessä toimimiseen on ollut osoittamassa tietä seuraamisen kautta oppimiselle. Avilan Teresa ja Ristin Johannes ovat molemmat kirjoituksissaan kiinnittäneet huomiota siihen, kuinka seuraaminen (luostarin johtajan Teresalla ja rakastetun Johanneksella) synnyttää vakaan uskon siihen, että se, mitä opitaan, opitaan sisällä omassa merkityksessään ja vastaavia tulevia asioita varten. Kyse on siis oppimisesta, joka synnyttää universaalialta taitoa, joka ohittaa välittömästi oppimisensa hetken. Seuraaminen synnyttää oivallusta, joka avaa oppimishetkellä uuden merkitysympäristön, joka on suurempi kuin kysymys, joka oppijalla oli esittää.

⁷ Katso: Juha Varto, *Myytti ja metodi*. Taju, Tampere 1992.

⁸ Katso esim.: Juha Varto & Liisa Veenkivi, *Ihmisen tie*. Taju, Tampere 1995.

Elävä sana, jonka oppija oppii seuraamalla, on taidon metonyymi. Taitaminen ei synny tietämisestä tai osaamisesta, toistosta tai lukemisesta. Taidon omalaatuisuus on sen vakuuttavuudessa ja eettisessä sitovuudessa. Mystikkojen ajatuksena näyttää olleen, että kun poissaolevan opettajan (Profeetan tai Kristusken) sijaan astuu elävä opettaja, joka ei opeta vaan edellyttää seuraamista samalla tavalla kuin Profeetta ja Kristuskin, oppija joutuu joka hetki ja jokaisessa asiassa arvioimaan seurattavan uskottavuutta, opittavan vakuuttavuutta ja sitovuutta. Seuraaminen ei ole "sokeaa" vaan arvioivaa, asioiden asettamista paikoilleen ja mittaamista suhteessa, joka on seurattavan ja seuraavan välillä. Mitä kiinteämpi suhde on, sitä enemmän seuraaja luottaa seurattavaan ja sitä vakuuttavampaa on kokemus, joka syntyy yhdessä. Kun suhde on etäisempi, oppiminen tapahtuu hitaammin, arvioivemmin ja pohdiskellen myös itse etäisyyttä ja sen merkitystä.

Elävä seurattava on vaativampi kuin kirjoitus tai ajatusmalli. Kirjoitusta voi aina tulkita mielin määrin, kuten tunnemme esimerkiksi uskonnollisista ja poliittisista perinteistä. Paavalin kristillisyyttä tai Stalinin sosialismi ovat tunnistamattomia, kun niitä vertaa takana olleeseen ajatukseen ja kokemukseen, jonka kristillinen tai sosialistinen ilosanoma oli antanut. Kirjallisessa muodossa oleva ilmoitus on eloton ja vaarallinen, koska sen lukemisen kaanonit ovat usein kaukana sekä kirjoittajan että lukijan maailmoista. Tämän vuoksi "sana" ei voi olla "elävä" ilman, että on joku, joka elää sen nyt ja näyttää tämän elämän.

Silleen jättämisen ohjelma

Seuraamisessa on kyse maailman ilmiöiden ja tapahtumien ottamisesta sellaisinaan, sen osoittamisesta, että ihmisen tahto ei muuta maailmaa sillä hetkellä, kun maailma tapahtuu. Tämä on ehkä selvin yhteinen opetus, jonka seurattavat ovat esittäneet. Maailma ei tapahtu tahdon mukaan vaan kuten tapahtuu. Sitä ei voi ottaa vastaan tahdon mukaan vaan mukautuen siihen, kuinka se tapahtuu. Muutosta voi haluta ja sen voi toteuttaa, mutta vasta myöhemmin. Seuraamalla opettamisessa ei näin ollen etsitä yleistä periaatetta, joka olisi järjen ja siis tahdon asia, vaan annetaan asioiden tulla esille sillä tavalla kuin ne ovat tullakseen. Luulisi tietenkin, että tämä on mitä helpointa, pelkkää vetelehtimistä ja passiivisuutta, mutta kuten tunnemme zeniläisyydestä, taolaisuudesta, Mestari Eckhartilta⁹, Angelus Silesiukselta¹⁰, Spinozalta¹¹ ja Heideggerilta¹², tämä juuri on vaikeinta. On

⁹ Meister Eckhart, *Deutsche Predigten und Traktate*. WB, Darmstadt 1985.

¹⁰ Angelus Silesius, *Der cherubinische Wandersmann*. Goldmann, München 1960.

¹¹ Baruch Spinoza, *Tractatus de intellectus emendatione*. WB, Darmstadt 1967.

vaikea antaa tapahtua ja ottaa se vastaan, jollei ole ketään, joka tukee tätä asioiden jättämistä silleen.¹³

Seurattava voi osoittaa, että mitään katastrofia ei synny, vaikka maailman antaisikin tapahtua omia aikojaan, ilman aktiivista puuttumista sen kulkuun. Suomalaisessakin keskustelussa nyt jo usein esiintyvät esimerkit, joissa puhutaan hyvästä läsnäolosta, keskittymisestä johonkin ja herkkyydestä lukea vastoinkäymisiä ja esteitä, ovat ymmärrettäviä juuri tässä suhteessa. Niiden avulla pyritään saamaan esille, että on olemassa muitakin tapoja suhtautua maailmaan kuin hyökätä sen kimppuun tai rukoilla sitä toisenlaiseksi. On mahdollista tavoittaa merkityksellistä tietoa, osaamista ja taitoa seuraamalla toisen tapaa ottaa vastaan se, mitä maailmalla on annettavana.

Toiset ihmiset

Suhtautumisessa toisiin ihmisiin, vieraisiin ja erilaisiin, tiedolla on yllättävän vähän annettavaa. Me voimme on selvillä kognitiivisesti toisten erilaisuudesta, mutta meillä ei ole keinoja toimia ymmärrettävästi, jollei meillä ole ketään, ketä seuraten opimme toimimaan, kun todellisesti kohtaamme jonkun, joka on erilainen. Myös tämä on aihe, joka toistuu Platonilla ja mystikoilla. Kohtaamisen taito ei ole opittavissa muulla tavoin kuin näkemällä ja kokemalla toisen tai toisten *kanssa* vieraus, joka on sekä pelottavaa että kiehtovaa, uhkaavaa ja ilahduttavaa. Kreikkalaisessa ja kristillisessä perinteessä on monia kuvauksia siitä, kuinka hämmästyntynyt joku (nuorempi, oppiva) on siitä, että barbaariin, uskottomaan, rikoksentekijään, poikkeavaan suhtaudutaan kuin ihmiseen: hänet ruokitaan, vaatetaan ja annetaan lepoa. Vasta tämän jälkeen häneen voidaan soveltaa periaatteita; sotavankien käsittely on hyvä esimerkki tästä, väärinkäytökset kuvaavat, kuinka herkässä väärin toimiminen on, kun paikalla ei ole ketään, ketä seurata, vaan oppijat saavat mellastaa keskenään.

On ilmeisesti niin, että monet inhimilliset suhtautumistavat, jotka perustavat ihmisyyttä, ovat opittavissa vain seuraamalla. Jos niistä on jotakin tekstinä (ihmisoikeuksien julistus ymv.), ne ovat alttiita pirunluennalle: jokainen lukee niitä omiin tarpeisiinsa. Mutta jos ne ovat opittavissa seuraamalla aktuaalista tapahtumista, jossa ihmisuus on vaakalaudalla, vaaka saattaa olla niin hämmästyttävä ja havainnollinen, että oppija muistaa lopun elämänsä, kuinka on toimittava. Tällaisessa tulee hyvin esille taidon eettinen paino: taidon oppimiseen

¹² Martin Heidegger, *Silleen jättäminen*. Suom. Reijo Kupiainen. 23^o45, Tampere. 2002.

¹³ Erinomainen johdatus koko teemaan: Reiner Schürmann, *Wandering Joy. Meister Eckhart's mystical philosophy*. Lindisfarne, Great Barrington 2001.

liittyy niin voimakas eettinen vakuuttavuus, että taito ei tule edes opituksi, jollei se ole tällä tavoin vakuuttava. Esimerkiksi sotakirjallisuudessa ja -elokuvissa on lukuisia kuvauksia, joissa nuoret sotilaat ovat valmiita toimimaan barbaarisesti, mutta joissa kokenut esimies osoittaa, että ainoastaan toimimalla taidokkaasti ihmisyyden mukaan voi säilyttää itsensä ja säilyä muuttumasta itse barbaariksi. Tällaiset kohtaukset ovat outoja, herättävät kiivautta ja vihaa, jollei lukija tai katsoja ole itse oppinut läksyä, sillä kohtaukset ovat usein ladatut täyteen kosta ja katkeruutta, joka ei saa väkivaltaista loppua vaan pehmeän opetuksen. Kukaan ei opi näistä kuvauksista, jollei ole jo oppinut muuten, mutta ne ovat tärkeitä muistuttamaan niitä, jotka ovat jo oppineet.

Kasvatusta subjektiivisuuteen

Seuraamiseen liittyy moraalinen ongelma teoreettisessa mielessä. Länsimainen moraalitieteellinen ongelma on tullut itseään viisaammaksi tavoitellessaan yleispätevyyttä ja etsiessään yleispätevyyttä ajatuksista, jotka on irrotettu ajasta ja tapahtumisesta. Moraali on kadottanut hetken, sen totuuden hetken, jossa ihminen kulloinkin on ja jossa hän ei voi valita ajatuksiaan tai toisen ajatuksia. Tällaisina hetkinä - siis oikeastaan aina - ihminen on hyvin yksin, ei hallitse itseään eikä ympäristöään eikä ole objektiivinen tai universaalitavoitteleva. Hän on hetken tuote, satunnaisesti historiassaan tai jopa ulkona olemassaolostaan, ekstaattinen. Moraalilla ei näin koetussa hetkessä ole kovin suurta merkitystä. Mitä poikkeuksellisempi tilanne on tai mitä oudompi ihminen on itselleen (juopunut, huumeissa, vihassa, katkeruudessa, maaninen), sitä vähemmän merkitystä on ajatuksilla tai periaatteilla, jotka on opittu irrallaan tapahtumista. Sitä suurempi merkitys on sillä, mikä on opittu hetkissä, kokemuksissa ja esimerkin mukaan, koska näissä opittu on yleensä sitoutunut arvaamattomiin ja äärimmäisiin tunnetiloihin.

Ihmisen subjektiivisuus on tämän ongelman ydin: kuinka voimme ymmärtää kasvattamisen ja kasvamisen, joka ei sitoudu yleiseen tai universaaliin, mutta joka silti on merkityksellinen sekä yksilölle että yhteisölle? Jokainen kasvatettava on subjektiivinen kokemustensa ehdoissa: siinä, kuinka hänen maailmansa rakentuu vain hänestä itsestään, kehollisena maailmassa olemisena, tilan ja ajan kokemuksissa. Näitä peruskoordinaatteja ei voi tavoittaa yleispätevällä, koska nämä vain koetaan, nämä eivät ole (ikäänkuin esineinä, riippumattomina kustakin kokemisen hetkestä). Kuitenkin ihmiset voivat jakaa kokemuksiaan hyvinkin henkilökohtaisesta, ikäänkuin itsen sisälle jäävästä, ilman, että merkitykset täysin hajoavat. Kahden ihmisen välillä tämä on mahdollista, varsinkin, jos he ovat seurattava ja seuraaja: kummallakin on oikeus omaan ehdottomaan

subjektiivisuuteensa, koska heitä ei sido muu kuin seuraaminen. He etsivät yhteistä tilaa, jossa se, mikä ei ole yleistä, voi tavoittaa toisen kokemuksen.

Seuraaminen on kasvattamista subjektiivisuuteen. Tämä eroaa minän kasvattamisesta, joka syntyy tiedon ja osaamisen ollessa kasvatuksen pääsisältönä: minä kasvaa siitä, mikä muuttuu sen omaisuudeksi, älylliseksi pääomaksi, subjektiivisuus sen sijaan kasvaa herkkyydestä, joka syntyy valppaudesta ja arvioimisesta, joka on tuloksena seuraamisesta. Tämä osoittaa, että kumpaakin kasvattamisen tapaa tarvitaan. Olennaista on vain huomata, mitä voi kasvattaa milläkin tavalla. Lapsen ja nuoren ja erityisesti aikuisen kykyä oppia valppautta, herkkyyttä ja arvioimista ja sitä kautta eettistä suhdetta itseensä ja toisiin ei voi opettaa tiedon ja osaamisen kautta; jos voisi, eläisimme jo maailmassa, jossa tällaisesta taidosta ei olisi pulaa. Jos tieto ja osaaminen riittäisi opettamaan herkkyyttä ihmisyydessä, välinpitämättömyys ja humanitaarinen katastrofi, joka on totta suuressa osassa maailmaa, ei olisi akuutti.